

PRILOG PRIPADNOSTI MINIJATURA MISALA VOJVODE HRVOJA

KRUNO PRIJATELJ
Filozofski fakultet u Zadru
OOUR u Splitu

UDK: 75.033(497.18)
Izvorni znanstveni rad

Poznati glagolski misal vojvode Hrvoja sačuvan u biblioteci Sarayi u Carigradu nedavno je objavljen u faksimilu, što je navelo autora da sa stanovišta likovne umjetnosti obradi minijature. Misal je ilustriran s oko 380 inicijala i 96 kompozicija. U ranijoj publikaciji misala F. Wickhoff je minijature usporedio i povezao s toskanskim minijaturama XIV. st. U svojoj studiji o tzv. Hvalovom rukopisu što se čuva u Bologni V. Đurić je ispravno povezao jedan dio minijatura tog rukopisa s minijaturama misala vojvode Hrvoja smatrajući da su djelo domaćeg dalmatinskog minijaturista pod utjecajem venecijanskog slikarstva kasnog XIV. st. i s izvjesnim reminiscencijama slikarstva Emilije. Autor smatra da se s tim minijaturama mogu povezati i dvije minijature u primjerku kronike Tome arciđakona u Bndimpešti i iznosi mišljenje da je minijaturist bio pod izvjesnim utjecajem anonimnog dalmatinskog slikara poznatog kao »slikar tkonskog raspela«. Da se radi o domaćem minijaturistu svjedoče upute pisara misala upućene njemu napisane glagolicom i prikazi Splita na pozadini triju kompozicija.

Na kraju autor prikazuje neobjavljen članak o misalu zadarskog historičara G. Prage, koji smatra da je misal nastao u Zadru za drugog naručioca, i pobija to mišljenje.

Hrvoje Vukčić Hrvatinić jedna je od najvećih hrvatskih ličnosti u vrijeme kasnih Anžuvinaca u Dalmaciji i odigrao je odlučujuću ulogu u političkim zbivanjima bosanskog i dalmatinskog teritorija toga razdoblja. Krupno je značenje imao u vrijeme širenja Tvrtkove države, a nakon smrti toga vladara postaje i jedan od glavnih oslonaca stranke Ladislava Napuljskog koji je 1391. imenovao njega i brata mu Vuka hrvatsko-dalmatinskim banovima. Mijenjajući svoj stav prema vlastitoj koristi 1393. izjavljuje svoju lojalnost kralju Sigismundu, da bi se poslije njegova poraza kod Nikopolja 1396. sukobio i s njime iskorištavajući njegove borbe s ugarskim velikašima. Od 1401. sve je veća njegova aktivnost upravo na dalmatinskom terenu, te kao generalni vikar kralja Ladislava izdaje u Kninu te godine proglas Zadranima u kojem im daje garanciju sigurnosti ako se priklone napuljskom vladaru. Kako je bio Ladislavu od pomoći i u priznanju njegove vlasti u svim gradovima Dalmacije osim Dubrovnika i u približavanju istome velikog dijela hrvatskog i slavonskog plemstva, Ladislav ga 1403. imenuje hercegom splitskim i svojim glavnim namjesnikom u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni. Došavši u posjed Splita i otoka Brača, Hvara i Korčule, postaje faktički vladar tih krajeva, drži svoju vojsku i kuje svoj novac. U to vrijeme daje izraditi i rukopis od izuzetnog značenja za našu povijest umjetnosti, poznat pod nazivom Hrvojev misal. Njegova moć sve više raste do novih Sigismundovih uspjeha 1408. kad se uvijek moćni i isto tako ne manje prevrtljivi Hrvoje ponovno pokori Sigismundu. Iako mu Sigismund ostavlja posjede i naslove, Hrvojeva moć počinje krajem prvog decenija 15. st. sve više slabiti gubeći podršku drugih ranije njemu savezničkih velmoža. Sredinom 1413. Splićani su zbacili njegovu vlast, a novi sukob sa Sigismundom postaje sve otvoreniji na Hrvojevu štetu. Hrvoje se združi čak i s Turcima, ali je i taj korak bio koban u njegovu padu prije skore mu smrti god. 1416.

Ovaj letimični pregled Hrvojeva stava između dvojice suparničkih vladara: Anžuvinca Ladislava Napuljskog, sina Karla Dračkog, koji će 1409. izvršiti tzv. prodaju cijelog posjeda Dalmacije mletačkoj Republici, što će malo kasnije omogućiti posvemašnje osvajanje Dalmacije od strane Venecije i prestanak anžuvinske vlasti u tim našim krajevima, te Sigismunda Luksemburgovca, sina cara Karla IV. i muža Marije, kćerke ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita I. Anžuvinca, iznijeli smo ukratko evocirajući poznate činjenice kao dokaz da se i umjetnički pothvati nastali zaslugom vojvode Hrvoja mogu uklopiti u tokove kulturnih i umjetničkih zbivanja Dalmacije u vrijeme anžuvinske vlasti kojima je posvećen ovaj znanstveni skup.¹

Hrvojev misal iscrpno je obrađen naročito u popratnim tekstovima koji prate izvanredno faksimilirano izdanje tog rukopisa koji su Staroslavenski institut »Svetozar Ritig« u Zagrebu, nakladna kuća »Mladinska knjiga« u Ljubljani i »Akademische Druck- und Verlagsanstalt« u Grazu izdali 1973. pod naslovom *Missale Hervoie ducis Spalatensis croatico-glagoliticum* u dvije knjige. Prva sadrži faksimil u boji čitavog kodeksa, a druga kritičku ediciju teksta u transkripciji latinicom i nekoliko studija o rukopisu i raznim njegovim aspektima. Ediciju su u redakciji pok. Vjekoslava Štefanića velikom s akribijom pripremile Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić.²

Povod za to izdanje bio je ponovni pronalazak *Misala* (kome su bili 1891. posvetili u Beču monografiju s reprodukcijama u boji V. Jagić, L. Thálloczy i F. Wickhoff) koji je neko vrijeme smatran zagubljenim.³ Ponovno ga je, naime, našla god. 1963. beogradska povjesničarka umjetnosti Mara Harisijadiš u biblioteci Sarayi u Carigradu, gdje se i prije nalazio i kamo je vjerovatno dospio iz budimske biblioteke Matije Korvina.

Prema novijim autorima, *Misal* je bio napisan početkom 15. st., ili, točnije, oko god. 1403—1404. u doba najveće Hrvojeve moći na 247 pergament-skih listova i ilustriran s 96 minijatura i s oko 380 inicijala. Ime pisca Butka spominje se na fol. 139 a u »Memento vivorum« u rečenici koja u latiničkoj transkripciji glasi: »Tu pomeni žive, ke hoć, i but 'ka pis' ca«.

Minijature *Hrvojeva misala* mogu se, kao što je učinila M. Pantelić u svojoj iscrpnoj liturgijskoj kulturno-povijesnoj i ikonografskoj analizi, podijeliti po temi na starozavjetne (prikazi proroka i prizori Daniela među lavovima i Jone koji propovijeda Ninivljanima), novozavjetne (niz prizora od Kristova rođenja i Poklona mudraca do Uzašašća Kristova i Uznesenja Marijina, likovi apostola i evanđelista), prikaze svetaca (od onih za nas zanimljivih radi kultova u dalmatinskim gradovima prikazan je splitski sv. Dujam, a u tekstu se navode ninski sv. Ambroz, zadarski sv. Šimun, sv. Donat i sv. Krševan i trogirski bl. Ivan), simbole i alegorije mjeseci u živopisnim prikazima ljudskih djelatnosti, te mnogobrojne inici-

¹ O Hrvoju v. naročito F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba*, Zagreb 1902. Za povijest Hrvatske u njegovo vrijeme v. N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976.

² *Hrvatskoglagoški misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića — Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico — glagoliticum*, izdanje priredile Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić, redaktor Vjekoslav Štefanić, Zagreb—Ljubljana—Graz 1973.

³ V. Jagić, L. Thálloczy, F. Wickhoff, *Missale glagoliticum Hervoiae ducis Spalatensis*, Beč 1891.

⁴ M. Harisijadiš, »Misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića nalazi se u Saraju«, *Slovo*, 13, Zagreb 1963.

jale ukrašene viticima i uzlovima, vegetabilnim, zoomornim i antropomornim motivima. Po svojem se formatu posebno ističu velike minijature na čitavoj stranici s likom vojvode Hrvoja na konju i s njegovim grbom, prizor Raspeća i nešto manji prikaz sv. Mihovila koji ubija zmaja⁵. Lik ovog arhandela tri puta je prikazan u *Misalu*, tako da su iznesena mišljenja da bi kodeks bio napisan za splitsku crkvicu sv. Mihovila koju je po tradiciji bio »in ripa maris« dao podići prvi splitski nadbiskup Ivan Ravenjanin.⁶

F. Wickhoff u spomenutoj je monografiji u svojoj umjetničkoj analizi *Misala* pisao da njegove ikonografske kompozicije nemaju veze sa sjeverno-talijanskom umjetnošću, te da su odraz bizantskih ikonografskih shema, dok stilski izraz preko sličnosti koje on vidi i s Giottom i s nekim firentinskim koralima 14. st. odnosno s toskanskim stilom dekoracije kodeksa dovodi u vezu s umjetnošću toskanskog Trecenta. Kao potvrdu tog mišljenja pominje minijaturu prikaza spuštanja Gospina pojasa (fol. 175a) u *Misalu*, koji se kult častio u Pratu kod Firence, premda je poznato da se taj motiv javlja i drugdje, tako da M. Pantelić navodi primjere iz Ohrida i Trogira. Možda ga je na to naveo i Vasarijev podatak da je kardinalu Angelu Acciaiuoliju, koji je pregovarao u papino ime u prilog Hrvoja i sa splitskim nadbiskupom Pelegrinom Aragonskim, navodno god. 1404. iluminirao jedan misal firentinski minijator Matteo di Filippo Torelli sa svojim bratom i s Bartolemeom Frusinom. M. Pantelić s punim pravom odbacuje mogućnost da bi taj toskanski majstor imao veze s *Hrvojevim misalom* dozvoljavajući jedino, i to sasvim hipotetično, da je kardinal Acciaiuoli mogao za Hrvoja naručiti u Firenci pergamen i pribor za pisanje.⁷

Nasuprot toj konstataciji, V. Đurić u svojoj studiji o minijaturama tzv. »Hvalovog rukopisa« iz 1404. koji se čuva u Bologni, iznio je prvi tvrdnju o pripadnosti minijatura *Hrvojeva misala* dalmatinskom slikarstvu početka 15. st. On je, naime, točno zapazio u »Hvalovu rukopisu« ruke dvojice majstora, od kojih se prvi odgojio na mletačkim uzorima kasnog Trecenta poput Lorenza Veneziana u širem smislu i u većoj mjeri Nicole di Pietro, te s nekim širim analogijama s minijaturama ne samo venecijanskog već i padovanskog i emilijanskog sitnoslikarstva druge polovice 14. st., ali koji je znao sačuvati i neke specifične i originalne crte tako da se može smatrati da upravo kroz tu sintezu utjecaja s laguna i osobnih obilježja pripada dalmatinskom slikarstvu kasne gotike. Drugom Hvalovom minijaturistu izrazio primitivnih crta ne mogu se naći bliže analogije ni u talijanskom ni u našem primorskom slikarstvu tako da se jedino u širem smislu — po Đuriću — može uklopiti u tokove tzv. internacionalnih kasnogotičkih strujanja. S prvim minijaturistom »Hvalova rukopisa«, kojeg smatra pripadni-

⁵ Uz tekst u faksimiliranom izdanju v. i studiju M. Pantelić, »Povijesna podloga iluminacije Hrvojeva misala«, *Slovo* 20, Zagreb 1970.

⁶ Za tu pretpostavku v. C. Fisković, »Dva pravilnika splitskih bratovština na hrvatskom jeziku«, *Čakavska rič*, 2, Split 1971, str. 124, 132 (uz prethodnu literaturu).

⁷ Wickhoffovo mišljenje uglavnom usvaja i Lj. Karaman uz pretpostavku da je misal mogao biti iluminiran u Splitu, za što bi mu govorili prikaz mjeseca siječnja s našim narodnim običajem rezanja kruha na kome je usječen znak križa i prikaz zvonika sv. Duje. V. Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji — XV i XVI vijek*, Zagreb 1933, str. 182.

kom dalmatinskih slikarskih tokova u osvit 15. st., Đurić je s pravom identificirao glavnog autora figuralnih kompozicija *Hrvojeva misala*.⁸

Usput bih ovdje napomenuo da je nekoliko reprodukcija iz Hvalovog zbornika bio donio već 1950. S. Radojčić iznoseći misao da su minijature, inicijali, ornamenta i ilustracije »Hvalovog rukopisa« (koji datira u god. 1404.) »sasvim u stilu kasne gotike u kojoj se pored tragova romanskog elementa, već pojavljuju znakovi renesanse«, što je posljednje teško prihvatiti.⁹

U spomenutoj knjizi Radojčić ne spominje dvije ruke u iluminacijama »Hvalovog rukopisa«, a to će tek naslutiti god. 1954. G. Muzzioli u katalogu velike izložbe iluminiranih kodeksa u Italiji, koja je te godine bila održana u Rimu.¹⁰

Uz autora minijatura *Hrvojeva misala* i spomenuti dio iluminacija »Hvalovog rukopisa« mogu se povezati i dvije iluminirane stranice u budimpeštanskom kodeksu prijepisa kronike splitskog arhiđakona Tome, koji se nalazio u biblioteci Garanjin-Fanfogna u Trogiru, a sada se čuva u Némzeti Muzeumu u Budimpešti. Taj rukopis bio je povjesničar M. Barada datirao god. 1387—1388, na osnovu spomena ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda i splitskog nadbiskupa Ugolina. Na prvoj od tih stranica (fol 2 r) prikazan je grb grada Splita s pojednostavljenim sjevernim pročeljem Dioklecijanove palače s dvije četverokutne i dvije osmerokutne kule i sa zvonikom katedrale, uz četiri druga grba, a na drugoj (fol. 3 v) nad rukopisom pisanim popisom evropskih vladara predstavljena je na prijestolju Bogorodica s Djetetom u krilu koje su s desne i s lijeve strane uspravni likovi splitskih zaštitnika sv. Dujma i sv. Staša. Sličnost grba grada Splita u budimpeštanskom kodeksu sa prikazima stiliziranog grada na tri minijature *Hrvojeva misala* zapazio je D. Kečkemet pišući nedavno o ilustracijama budimpeštanskog kodeksa arhiđakona Tome i napisao da »postoji čak vjerojatnost (da su iz) iste minijatorske radionice«. Analogije Bogorodice s Djetetom na prijestolju u iluminaciji budimpeštanskog kodeksa i one u »Hvalovu rukopisu« dozvoljavaju nam da tu pretpostavku smatramo još čvršćom.¹¹

U ovom svom kratkom saopćenju želio bih iznijeti još neke argumente u prilog iznesenih teza lokalne stilske pripadnosti minijatura *Hrvojeva misala* (kao i dijela onih u »Hvalovu rukopisu« i dviju u budimpeštanskom Tominu kodeksu), svjestan da za dokumentirani detaljni sud

⁸ V. Đurić, »Minijature Hvalovog rukopisa, *Istorijski glasnik*, 1—2, Beograd 1957, str. 41-52. V. i radove J. Maksimović, »Ilustracije mletačkog zbornika i problem minijature u srednjovjekovnoj Bosni«, *Istorijski glasnik*, 1—2, Beograd 1958. i »Slikarstvo minijatura u srednjovjekovnoj Bosni«, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, XVII, Beograd 1976, u kojima autorica usput govori i o »Hvalovu rukopisu« i o *Hrvojevu misalu* napominjući da je autor minijatura povezan sa Splitom odnosno s dalmatinskim ili primorskim kasnogotičkim slikarstvom početka 15. st. Jedna minijatura iz *Hrvojeva misala* (Krist i Samaritanka) objavljena je u J. Marasović, T. Marasović, *Dioklecijanova palača*, Zagreb 1968, sl. 2.

⁹ S. Radojčić, *Stare srpske minijature*, Beograd 1950, str. 14, 44-45, t. XXX—XXXI.

¹⁰ *Mostra storica nazionale della miniatura*, Catalogo, Firenze 1954, XIX.

¹¹ M. Barada, »Postanak hrvatskog plemstva«, *Časopis za hrvatsku povijest*, 1/3, Zagreb 1943, str. 202, 205; H. Morović, »O trogirskoj knjižnici Garanjin-Fanfogna«, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, X/3-4, Zagreb 1964, str. 95-106 (103); D. Kečkemet, »Ilustracije budimpeštanskog kodeksa arhiđakona Tome«, *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980, str. 173-180.

treba izvršiti još studijskih analiza, tražiti još konkretniji komparativni materijal, proučiti problem autora nefigurativnih inicijala (za kojeg M. Pantelić pretpostavlja da je bar djelomično sam pisar rukopisa isključujući figure uklopljene u inicijalima na fol. 1b, 104b, 175b i 177b), te istražiti da li se radilo o jednoj minijatorskoj radionici ili o jednom jedinom minijaturistu odnosno — a to mi se čini najuvjerljivije — o postojanju glavnog minijaturista i njegovih pomoćnika. Uvjeren sam, naime, da *Hrvojev misal* i s njim povezane rukopise treba podvrgnuti nužnoj još detaljnijoj povijesno-umjetničkoj studiji, da bi se mogli dati kategorični definitivni zaključci.

U vrijeme postanka *Hrvojeva misala* i drugih spomenutih iluminacija istoga autora ili radionice najistaknutija slikarska ličnost u Dalmaciji bio je umjetnik koga je I. Petricioli rekonstruirao pod imenom »Majstora tkonskog raspela«, povezujući nekoliko slika iz Tkona (raspelo u benediktinskoj crkvi u Čokovcu), Zadru (triptih tzv. »Varoške Gospe« iz crkve sv. Šimuna izložen u SICU), Kraja na Pašmanu (slika s Bogorodicom i sv. Ivanom Krstiteljem) i manastira Arhandela na Krki (slika sv. Ivana Krstitelja), kojima smo ja i K. Ciccarelli pridodali dvije šibenske slike (u ratu stradali poliptih porijeklom iz dominikanskog samostana i »Bogorodica s Djetetom« iz crkve sv. Križa), tako da je stvorena jedna homogena cjelina.¹² Zaokružujući njegov opus I. Petricioli je povezao i veliki poliptih u National Gallery u Londonu s »Bogorodicom s Djetetom« na glavnom polju i prizorima iz života sv. Elsina na pobočnim kao i poliptih u Fermu, koja su djela dotad (uz neke druge neuvjerljive atribucije) bila atribuirana anonimnom slikaru nazvanom »Maestro di S. Elsino«. Petricioli je iznio pretpostavku da bi taj umjetnik mogao biti jedan od slikara aktivnih u Zadru na osnovu dokumenata krajem 14. i početkom 15. st. kao što su bili Blaž Luke Banića, Stjepan Martinov Lazanja, Ivan Tomazinov iz Padove i Menegelo Ivanov de Canalis iz Venecije, od kojih mi se čine probabilnijim prvi (jer je prema arhivskim dokumentima bio učenik Jacobella di Bonomo s kojim »Majstor tkonskog raspela« ima neke šire analogije, a javlja se između 1384. i 1396—1411.) i još više posljednji (koji se spominje prvi put u Veneciji 1384. god., a zatim djeluje u Zadru od 1385. do 1427—1431. pojavljujući se povremeno i u Splitu).

Možemo pretpostaviti da je autor ili voditelj radionice minijatura u *Hrvojevu misalu* i dijelu »Hvalova rukopisa«, te spomenutih dviju stranica budimpeštanskog Tomina prijepisa mogao vidjeti neke radove »Majstora tkonskog raspela«. To bi nam dali naslutiti neki koloristički odnosi (izrazita upotreba svijetloplave, svjetloružičaste, žarkocrvene i tamnozeleno boje) i karakteristični crni rub oko nekih likova, te istina u manjoj mjeri, i neke prilično široke ali vjerojatno ne slučajne tipološke analogije koje se mogu naslutiti u minijaturama s prikazom Bogorodice na prijestolju u »Hvalovu rukopisu« i Tominu prijepisu s onom na izgubljenom šibenskom poliptihu, a u *Hrvojevu misalu* u prikazima sv. Ivana Krstitelja u prizoru Kristova krštenja i raspetog Isusa u Raspelu te nekih svetačkih figura srodnih likova na pobočnim prizorima londonskog poliptiha ne isključujući

¹² I. Petricioli, »Slikar tkonskog raspela«, *Peristil*, 8-9, Zagreb 1965—1966. V. i K. Prijatelj, »Izgubljeni šibenski poliptih XV stoljeća«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 12, Split 1960. i K. Ciccarelli, »Gospa 'Majstora tkonskog raspela' u Sibeniku«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, XIX, Split 1972.

potpuno mogućnost zajedničkih prototipova karakterističnih za taj krug i vrijeme. Govoreći o minijaturistu *Hrvojeva misala* moramo, k tomu, imati u vidu njegovu izrazito veću tvrdoću i manju vještinu u obradi crteža i modelizacije, pa i manji kvalitet u odnosu na spomenutog našeg još neidentificiranog slikara, iako se neki od ovih faktora mogu pravdati i malim formatima kompozicija u minijaturi.

Ne misleći za sada ni na kakvu konkretnu atribuciju, već jedino naslućujući susret Hrvojeva minijaturista s djelima »Majstora Tkonskog raspela«, iznijeli smo ova zapažanja u prilog pripadnosti naših minijatura dalmatinskom slikarstvu početka *Quattrocenta* .

Za tu pretpostavku govore još i dvije činjenice, na koje je i prije bilo upozoreno, ali koje dobivaju novo značenje u ovom kontekstu:

a) na rubu minijature, na kojoj su prikazani zaštitnik Splita sv. Dujam i sv. Mihovil, jer se u dva uzastopna dana slave salonitanski mučenik i ukazivanje arhanđela na Monte Garganu, vidljiva je glagoljicom pisana uputa slikaru na hrvatskom jeziku: »S(veta)go Duima i s(vetago) Mihaila kipe piši« (fol. 160d). Premda je već V. Jagić bio spomenuo da se uz neke minijature nazire latinski tekst pisan gotičkom minuskulom koji bi se mogao interpretirati kao uputa minijaturistu, te da se ostaci latinskih slova vide iznad nekih minijatura, a i natpis na traki velike minijature s Hrvojevim grbom je na latinskom jeziku, ova uputa glagoljicom govorila bi u prilog činjenici da je autor minijatura poznavao i glagoljska slova i naš jezik. Spomenuti citat »kipe piši« tj. »likove naslikaj« govorio bi da se već u to vrijeme slikar mogao nazivati »piscem«, a taj će termin biti kasnije vrlo uobičajen kod slikara ikona koji se često nazivaju ili potpisuju kao »ikonopisci«. Ako Butka, međutim, i dalje smatramo pisarom teksta i eventualno dijela inicijala bez likova, teško da bi on bio i »pisac« minijatura, jer ne bi sam sebi davao instrukcije i upute, tako da ime minijaturista (ili voditelja radionice) mora nažalost ostati za sada još otvorenim.¹³

b) Na minijaturama s prizorima Susreta Krista i Samaritanke (fol. 47 d), Uskrišenja udovičina sina iz Naima (fol. 56b) i Raspeća (fol. 138v) pozadina predstavlja utvrđeni grad s kulama: na prvoj zid okružen četverokutnom i osmerokutnom kulom okrunjen zupčastim kruništem nad kojim strše crkva i vitki zvonik, na drugoj zidine okružene četverokutnim kulama nad kojima se vide kuće, crkva i dva tornja, a na trećoj zidine s uskim prozorima i polukružnim lukovima flankirane osmerokutnim kulama nad kojima se dižu krovovi kuća. Asocijacije na četverokutne i osmerokutne kule i njene zidine s arkadicama tako karakteristične za sjeverno proćelje Dio-klecijanove palače, te na zvonik katedrale, izazivaju, uza svu stilizaciju i shematizaciju prikaza, očite asocijacije na splitsku urbanu situaciju. Već je Marija Pantelić smatrala da je gotovo isključeno da bi se moglo raditi o slučajnim analogijama odnosno prikazu nekog izmišljenog grada, a prikaz grba grada Splita s upravo tim elementima uz manje varijacije u iluminiranoj stranici budimpeštanskog prijepisa Tomine kronike od iste radionice ili autora više je nego bjelodani dokaz u tom smislu, tako da sma-

¹³ U studiji »Kulturnopovijesna analiza iluminacije Hrvojeva misala« u drugom svesku cit. izdanja *Misala* na str. 505 M. Pantelić iznosi primjere i netočnih transkripcija nekih inicijala pretpostavljajući da jedan od autora inicijala nije poznavao glagoljicu. Uputa za prikaze likova sv. Dujma i sv. Mihovila pisana glagoljicom očito se odnosi na autora minijatura s tim svecima.

tram da u povezivanje tih pozadinskih »pejzaža« na spomenute tri minijature *Hrvojeva misala* sa Splitom kao direktnim nadahnućem ne treba uopće sumnjati.

Ako je ovo kratko saopćenje dopunilo s nekoliko novih zapažanja pretpostavku o lokalnoj pripadnosti *Hrvojeva misala* i ako potakne daljnja istraživanja o slikarstvu na našim obalama krajem XIV. i u osvit XV. stoljeća kad je na njima dominirala ličnost gordoga velmože koji se na svom konju i sa zastavom i grbom u ruci jašući kroz procvjetalu livadu dao portretirati s dahom kasnogotičke elegancije i u duhu koncepcije višetstva svoga vremena sintetizirajući na tom pergamentskom listu pri kraju svoga misala atmosferu i ugođaj čitave jedne epohe, ono je postiglo svoju svrhu.¹⁴

*
*   *
*

Nakon održana referata o stilskoj pripadnosti minijatura *Hrvojeva misala* uspio sam dobiti mikrofilm rukopisa talijanskog povjesničara iz Zadra Giuseppea Prage iz arhive Biblioteke Marciane u Veneciji »Lo scriba del Messale glagolitico del duca Hrvoje«¹⁵

Nakon što je iznio historijat *Hrvojeva misala*, Praga u tom rukopisu donosi tezu da bi »Butko pisac« bio Butko (Budogna) Budačić, koji se spominje u zadarskim dokumentima kraja 14. st., a od kojih su najvažniji oni od 8. ožujka 1385. u kome se navodi kao »Budogna scriba«, od 18. lipnja 1387. u kome »Butcus Budacich« prodaje Jurju, sinu Stjepana, svećeniku crkve sv. Mihovila u Gorici »unum breviarium in littera slavica« u prisustvu svjedoka »scriptora« Alberta, sina Bartolomejeva iz Barbarana (kod Vicenze), te od 14. prosinca 1402. kao »quondam« pri spomenu sina (Petro quondam Budogne canonico Jadrensi«). U ovom se Praginom rukopisu ne navodi dokument, koji je također isti Praga bio prepisao, datiran 29. srpnja 1386, u kome se zadarski slikar Stjepan Martinov Lazanja obavezuje Butku Budačiću izraditi poliptih poput onoga što je slikar Ivan Tomazinov iz Padove bio izradio za crkvu sv. Mihovila u Trnavi.¹⁶

Taj je Butko (Budogna) bio otac svećenika Petra Budonjića koji se spominje 1385. kako službuje u Blatu, 1388. kao klerik crkve sv. Salvatora (Spasa) u Zadru, 1399. kao prior sv. Martina u Zadru, 1401—1402. kao kanonik zadarskog kaptola, a 1404. kao opat samostana sv. Nikole »de Porto« u šibenskoj luci.

Za sve navedene dokumente Praga citira izvore u Historijskom arhivu u Zadru.

Praga zatim piše s izrazitim omalovažavanjem o hrvatskom kleru čedna porijekla i skromne kulture iz koga se izdvajaju samo neki svećenici poput upravo Petra Budonjića koji se kasnije kultiviraju, urbaniziraju i talijaniziraju (*sic!*) dobivši veće položaje u gradu. Usporedo on navodi još neka

¹⁴ K. Prijatelj, »Uz faksimilirano izdanje Hrvojeva misala«, *Kulturna baština*, III/3-4, str. 10-14.

¹⁵ Venecija, Bibl. Marciana, Mss Ital. CL VI N. 551, Prov. Praga Col. 12345, a o kome v. i G. F. Ferrari, »Le carte di storia ed erudizione dalmatica di Giuseppe Praga, ora Marciane«, *La Rivista Dalmatica*, Anno XXX/N.S.VI, Serie IV, Fasc. II, Venezia 1959, str. 56-57.

¹⁶ K. Prijatelj, »Novi podaci o zadarskim slikarima XIV—XVI st.«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 13, Split 1961, str. 101.

imena slavenskih pisara iz zadarskih dokumenata (1385. — Petrus dictus Petar scriba in lingua slavica condam Ioanni de Spodnadina, 1392 — Becuscus seu Benedictus scriba littera croatica, 1476 — Martin Radoievich scriptor litterarum sclavorum).

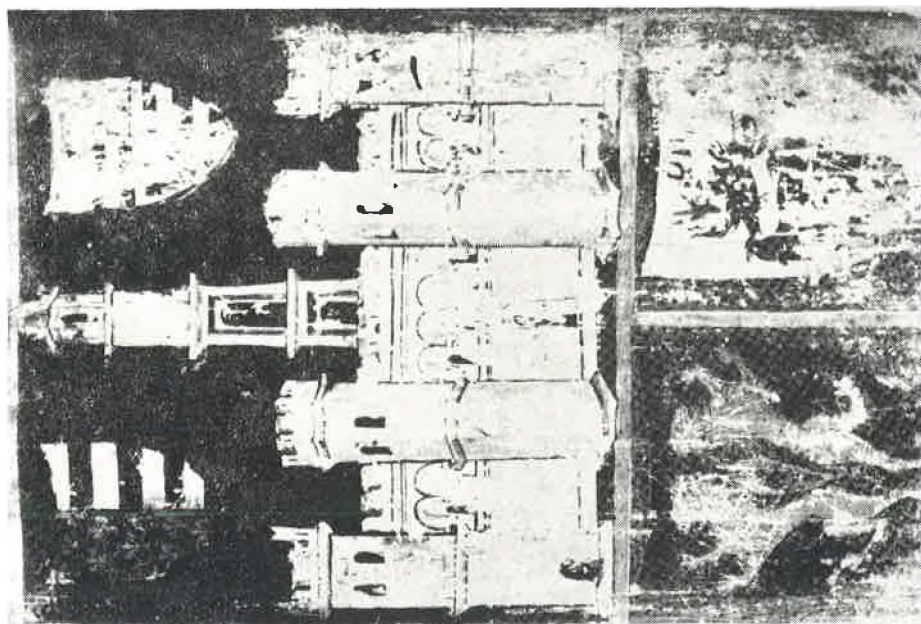
U drugom dijelu svoje studije, a na osnovu činjenice da se taj Butko (Budogna) spominje 1402. kao »quondam«, Praga smatra da misal nije mogao biti pisan za Hrvoja koji je tek u studenome 1403. bio postao hercegom splitskim. On, stoga, iznosi pretpostavku, da bi misal bio najprobabilnije napisan za nekog drugog vlastelina, i to za crkvu sv. Mihovila u Luki u ninskoj biskupiji. Taj bi naručitelj po njemu mogao biti iz vlastelinske obitelji Nosedroga (Nozdronja). Praga detaljno iznosi podatke o tom rodu, a posebno o sinovima Franje Nozdronje Stjepanu i Filipu, koji su bili u vojnoj i diplomatskoj službi kralja Ljudevita Anžuvince. Stjepan je oženio Agnezu, kćerku Gian Filippa di Santa Croce u Apuliji, i imao kasnije preko nje imanja u Barletti i u Giovinazu, a Filip Agnezu (Nisu), kćerku Ladislava Gregurića iz Vrlike.

Bez obzira što smatram da tvrdnje iznesene u prvom dijelu Pragine studije o identifikaciji Butka, pisara *Hrvojeva misala*, s pisarom Butkom (Budonjom) Budačićem ostaju u okviru hipoteze, a da je u drugom dijelu autor studije prilično prepustio maha mašti i proizvoljnim zaključcima, te što se nije ni osvrnuo na neke momente koji vezuju misal sa Splitom i sa Hrvojem (asocijacije na arhitektonske motive Splita i Dioklecijanove palače na trima minijaturama, pojava da je zaštitnik Splita sv. Duje jedini reproduciran od dalmatinskih svetaca, izrazito veći spomen i prikaz u minijaturama svetaca čašćenih u Splitu, činjenica da su elementi Hrvojeva obiteljskog grba direktno ili s manjim varijacijama interpolirani u trima inicijalima misala, velika minijatura s grbom i natpisom Hrvoja s naslovom vojvode splitskog na kraju knjige, Hrvojevi mogući raniji kontakti sa Splitom itd.), ova Pragina studija ne ulazi u problem stilske pripadnosti minijatura *Hrvojeva misala* odnosno dijela minijatura »Hvalova rukopisa«, te budimpeštanskog prepisa kodeksa kronike splitskog arhiepiskopa Tome. Smatrao sam zbog toga korisnim ovdje upozoriti opširnije na tu kod nas u literaturi nezapaženu Praginu rukipsnu radnju (za koju ne znamo da li bi je bio tiskao, jer za to nemamo dokaza) ne mijenjajući tekst našeg priloga o stilskoj pripadnosti minijatura misala vojvode Hrvoje i ostajući na u njemu iznesenim pretpostavkama.

Summary

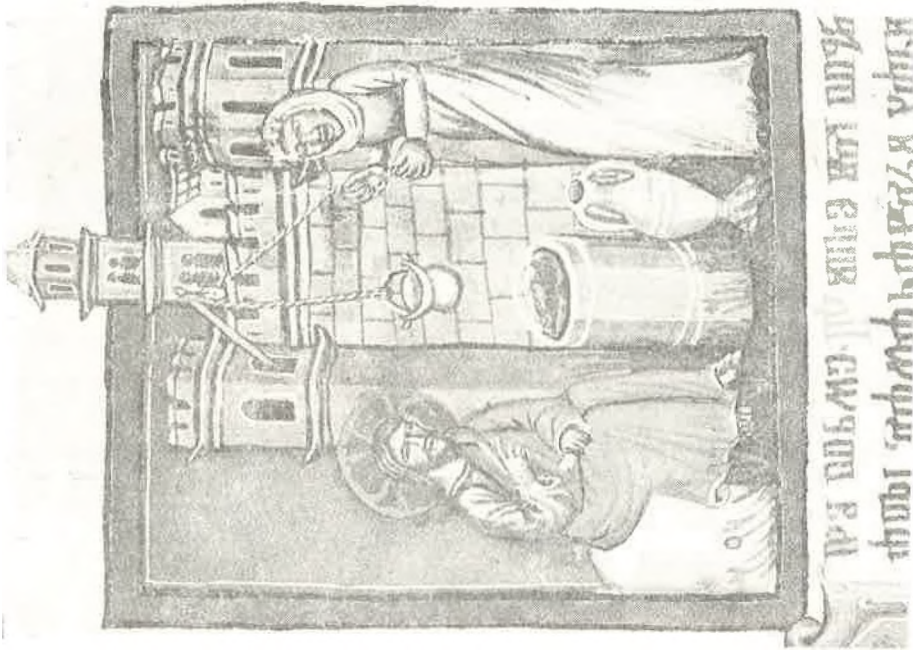
The famous Glagolitic missal belonging to duke Hrvoje, kept in the Sarayi library in Istanbul, has been recently issued in facsimile which led the author to discuss the miniatures from the perspective of the figurative arts. The missal is illustrated with about 380 initials and 96 compositions. In the earlier publication of the missal, F. Wickhoff compared and connected the miniatures with the sixteenth century miniatures of Toscany. In his study of the so-called Hvalov manuscript is kept in Bologna, V. Djurić has correctly connected one part of the miniatures of this manuscript with duke Hrvoje's missal miniatures believing them to be the work of a Dalmatian miniaturist under the influence of late sixteenth century Venetian painting with certain reminiscences of Emilia painting. The author thinks that two miniatures in the copy of archdeacon Tome's chronicle in Budapest can be connected with these miniatures and advances the belief that the miniaturist was under a certain influence of the anonymous Dalmatian painter known as »the painter of the Tkon crucifixion«. The missal writer's instructions addressed to the miniaturist in Glagolitsa and the scenes of Split on the back of these compositions bear witness to the fact that we are dealing with a local miniaturist.

At the close the author reviews an unpublished article about the missal by the historian G. Praga from Zadar who believes that the missal was created in Zadar for a different ordering party and refutes this opinion.

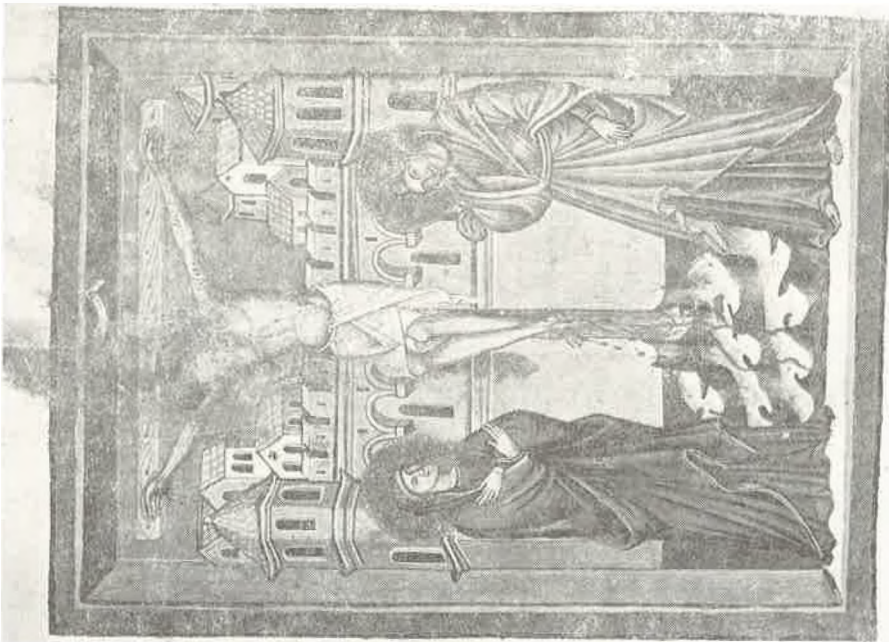

Minijature budimpeštanskog primjerka kronike Tome Ardiakona

T. II

b) »Samaritananka i Krist« u Hrvojevom misalu

a) Raspeće u Hrvojevom misalu

Minijature u Hvalovu rukopisu

a) *Majstor tkonskog raspela*

